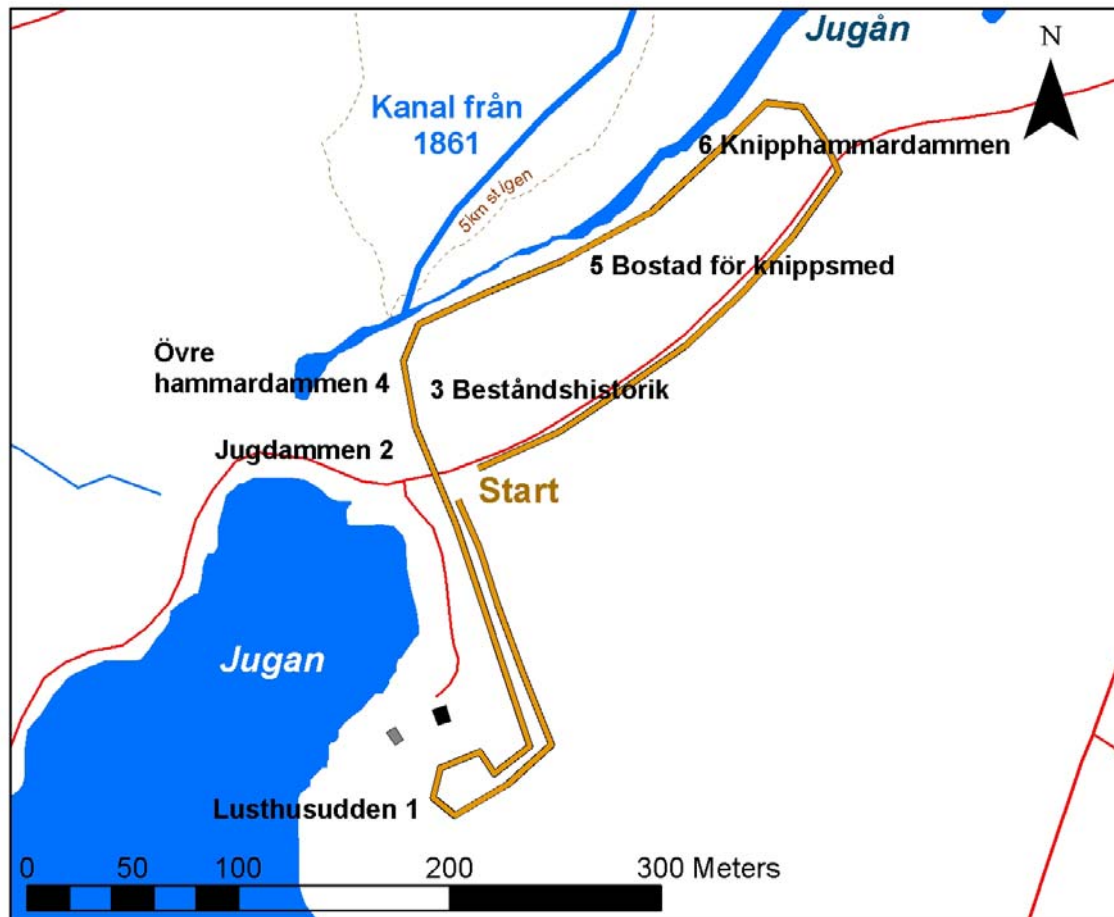

Några kulturmiljöer intill Jugan och Jugån

Längd: ca 1 km
 Start och mål: Parkeringen vid sjön Jugan, efter Gamla landsvägen
 Markering: Trästolpar med ljusblå topp
 Tidsåtgång: 1 timme

Några kulturmiljöer intill Jugan och Jugån vid Siljansfors

Från riksväg 45 upp till parkeringen intill dammen vid utloppet ur sjön Jugan, färdas Du på den allra första riktiga landsvägen från Mora mot Västerdalarna. Den öppnades för trafik 1817.

Före 1817 gick här en fäboväg till Gruvans m.fl. fäbodar. Sommarväg västerut var ridväg över Ryssån, där Långsisdammen senare kom att ligga, över Venjan och Öje. På åsen väster om Långsisdammen är den fortfarande väl synlig.

Här förbi och över Jugans is gick Havsgata, vintervägen mot Västerdalarna och kanske längre (mot Norge och havet?).

Lusthusudden (1)

På denna plats bosatte sig bruksägaren Jöns Flygare år 1740 i ett nybyggt hus. Om detta minner grundstenar, vinbärs- och några törnrosabuskar. Intill husgrunden ses två gropar, varav en ganska stor och djup. Vad kan de ha haft för funktion? Är det lämningar av jordkällare? Sådana brukar ju ha uppmurade väggar av natursten, som vi kommer att se senare. Plats för fundering!

Byggnadstomten förvärvade Jöns Flygare av solleröborna. Som ersättning för denna "bygg- och röjningsplats" (ca 20 ha) erhöll Sollerö kapellförsamling en åttaarmad ljuskrona som fortfarande hänger i

Sollerö kyrka. Detta var det enda markköp som bruksägarna behövde göra för etableringen vid Jugan och Jugån. Den ovan nämnda "Havsgata" var omtvistad gräns mellan solleröböndernas mark och byarna Vika, Vinäs och Utmeland. I "markköpet" ingick även flyttning av denna vinterväg. På norra sidan om sollerögränsen behövdes inga markköp. Där ingick rätten att bygga i 1738 erhållet privilegium. I vissa tidigare skrifter anges att här, före brukets tillkomst, skulle ha funnits en gästgivargård (se Gustafsson, Carina, 1991: Kulturmiljöer i Mora kommun, s. 93-95 och skrifter av Carl Nyström). Detta är uppenbart fel. Här var fullständig ödemark när bruket anlades. Det kallades först Jugå Bruk men omdöptes snart till Siljansfors Bruk. Som framgår av kartan, fanns "Gamla Bruksgården" kvar någon tid efter att ny herrgård byggts. Under den tiden kan ha etablerats "brukshotell" i den gamla gården. År 1800 var byggnaden borta enligt en då upprättad karta. Enligt muntlig tradition skulle herrgårdsfolket ha haft ett lusthus här.

Jugdammen (2)

Jugdammen utgjorde vattenmagasin för driften av brukets masugn och smedjor. Den är ursprungligen uppförd samtidigt med övriga bruksanläggningar, med början 1738. I slutet på 1790-talet byggdes den om och fick nuvarande höjd. Skillnaden mellan högsta och lägsta vattenstånd i sjön blev då drygt fem meter. Trots detta räckte vattnet inte alltid för brukets behov.

Dammen är efter brukets nedläggning ombyggd igen och anpassad som flottningsdamm. Flottningen i Jugån upphörde 1965. Nu disponerar Ryssa Elverk vattnet.

Före brukets tillkomst fanns två kvarnplatser ett stycke nedom sjöns utlopp, varav den ena ägdes av roten Erik Ersson i Vika.

Beståndshistorik (3)

Inom försöksparken förs fortlöpande anteckningar om vilka åtgärder som företas inom varje skogsbestånd. Du befinner Dig nu på i hög grad kulturpåverkad mark som numera överförs till skogsmark med hög virkesproduktion.

Vi står just nu på "Plats att kohla uppå" enligt i en karta av år 1800. Längre fram passerar vi "Dannmans slogtäppa" och "Knippsmeden Nordahls Kåhlgård".

Dessutom kommer Du att se små åkerlappar, odlingsrösen och husgrunder både efter bostadshus med jordkällare och olika industrianläggningar. Detta är i hög grad ett område där man vid skötseln av skogen har skyldighet att ta kulturmiljöhänsyn. Detta förutsätts kunna ske inom ramen för ekonomiskt skogsbruk utan särskilt samhällsstöd.

Då de små åkrarna inte brukades längre, fick området växa igen. Troligen med en övergångsperiod som beteshage. Det blev ett glest skogsbestånd av risig gran och olika lövbärande arter från busktyp till trädform. För att få till stånd en högre och kvalitativt bättre produktion på marken, kalavverkades området 1958. Att anlägga nuvarande bestånd blev en arbetskrävande och kostsam operation: Hyggesrensning gjordes på hösten 1958 och upprepades som en mekanisk lövslyrensning 1962. På vissa delar med "omåttligt" med lövsly av olika arter, bladbesprutades med ryggburen spruta och "Hormoslyr" 1959. På den magrare delen planterades tall i maj 1959. På den bördigare marken planterades gran i sept. 1962. Rönjning i ungskogsbeståndet gjordes 1966 (lövsly) och 1977. Helmekaniserad första gallring gjordes i oktober 1988. Trots alla besvär med lövsly har ändå en del löv kunnat sparas och ingår i det nya beståndet, t.ex. björk, sälg och asp och vid kulturminnena, hägg och rönn.

På väg till nästa punkt vandrar vi på en dammarm till övre hammardammen.

Övre hammardammen (4)

Du står vid dammläget för en damm som byggdes för brukets första stångjärnssmedja med två härdar. Där fick bruket, enligt 1738 års tillstånd, tillverka 90 ton stångjärn per år. Smedjan låg strax nedanför dammen. År 1764 fanns på motsatt sida om ån en såg. Smedjan var då ombyggd för tillverkning av plåt. Plåtsmidet pågick en kortare tid och sågen flyttades längre ner efter ån. Smedja och damm förföll. Ny damm och ny stångjärnssmedja togs i bruk 1831. Då omdöptes dammen till Carlshammardammen efter den dåvarande ägaren Carl Axel von Rosen. Även detta blev en kortlivad anläggning. År 1859 avfördes smedja, kolhus och järnbod ur brandförsäkringen. Dammen kom i fortsättningen att fungera för

tillförsel av vatten till turbindrift av blåsmaskin till ett bessemerverk intill masugnen. Det togs i bruk 1861. Vattnet leddes i en 1,2 km lång handgrävd kanal från dammen till bessemerverkets blåshus varav rester finns kvar inom skogsmuseet.

Bostad för knippsmed (5)

Bostaden har haft källare under huset. Lite längre fram passerar Du en likadan husgrund. Vid den förstnämnda växer hägg, vid den andra en stor rönn. Också minnen från en svunnen tid.

Ett tredje något större bostadshus har legat här ovanför så att det bildats en på tre sidor kringbyggd gård. Alla lämningar av det större huset har röjts bort för att utöka åkermarken. Sydväst om bostäderna fanns ladugård, foderhus och visthusbod.

Detta var en av de första bosättningarna för bruksarbetarna. År 1844 fanns endast ett av de mindre bostadshusen kvar. I samband med att Carlshammardammen kom till, nybyggdes ett bostadshus med tolv rum, varav åtta kök med spis och bakugn. Denna nyetablering gjordes mitt emot dammen, på andra sidan ån, och kallades Tallbo. 5-km:s skogsstigen passerar där förbi.

Knipphammardammen (6)

Redan 1740 utökades privilegiet. Man fick tillstånd att på den här platsen anlägga en knipphammare för att av eget stångjärn, utan utökning av kvantiteten (90 ton per år), "utsmida Spik, Yxor, Spador och Hästskoor med hwad Redskapsjern som Bruket och Allmogen" kan behöva. Det blev till en början en knippjärns- (ett smäckt, fyrkantigt järn i långa längder som salufördes buntat i knippor) och manufaktursmedja med en klensmedja inrymd.

Efter en brand den 2 februari 1860, och omedelbar återuppbyggnad med tre spikhamrar, karaktäriseras den enbart som spiksmedja. Eftersom bruksdriften upphörde bara 14 år senare torde den ha varit i drift intill slutet.

År 1764 fanns här fortfarande en kvarn. Den flyttades senare till Kvarndammen nedanför herrgården.

Smedjan har hela tiden legat 10 å 15 meter nedom dammen. Kanal från dammen via smedjan är väl bibehållen. Kolhus och järnbod fanns 1800, kolhuset nybyggdes i nytt läge och utökades 1807. Före branden 1860 hade smedjan byggts om 1833. Grund efter järnbod är väl synlig intill kanalen. Grund efter det sist byggda kolhuset kan skönjas intill där stigen viker av ut mot bilvägen.